

STREEKREIS GRONINGEN 22 T/M 25 SEPTEMBER 2020 MET HISTORIZON

DAG 1, STAD GRONINGEN:

Bezoek aan de stad Groningen. De heer drs P.J.E. Bootsma neemt ons mee “op het breukvlak van de Middeleeuwen en de Nieuwe tijd”. Dit breukvlak heeft betrekking op het 15^e- eeuwse Katholicisme, de Moderne Devotie en de 16^e – eeuwse scheuring in de kerk en de Reformatie. Onder andere wordt stil gestaan bij de Groningers Wessel Gansfort, Rudolf Agricola, Praedinius en Arnold Hardenberg.

Als eerste bezoeken we de Martinikerk, vroeger Sint-Maartenskerk. Op de plek van de Martinikerk stond rond het jaar 800 al een houten kerk. Rond het jaar 1000 werd deze vervangen door een tufstenen gebouw. De basis van de huidige Martinikerk is een romano-gotische kruisbasiliek en werd gebouwd in de eerste helft van de dertiende eeuw. In de loop der eeuwen werd de kerk veelvuldig aangepast en verbouwd. Zo werd de kerktoren, de Martinitoren, bijgenaamd “Olle Grieze”, gebouwd tussen 1470 en 1550, nadat een voorganger in 1468 instortte. Nadat ze vlam had gevat door het ontsteken van vreugdevuren stortte deze toren weer in en werd pas in 1627 weer hersteld. De huidige toren is 97 meter hoog.

Vermeldingswaard is hiernaast ook nog dat het hoofdorgel tot de bekendste en grootste barokorgels ter wereld behoort. Het heeft 53 stemmen en is in 1691 – 1692 gebouwd door de bekende orgelbouwer Arp Schnitger. Hierbij heeft hij gebruik gemaakt van oudere onderdelen uit de late vijftiende eeuw, toen er in 1481 een nieuw orgel in de kerk werd gebouwd na voltooiing van het uitgebouwde schip. Vanwege het mooie geluid en heldere klanken wordt het orgel zeer regelmatig gebruikt voor lessen van orgel-muziekstudenten van het Groningse Prins Claus Conservatorium.

Hierna een bezoek gebracht aan het “oude” Martiniekerkhof. Dit kerkhof dat nu een park is, is in gebruik geweest tot 1828 toen wettelijk niet meer binnen de stadsmuren mocht worden begraven. Een oude gedenksteen (anno 1810) herinnert aan Regnerus Praedinius, rector van de Sint-Maartensschool ter plaatse. Aan de noordzijde van het voormalige kerkhof ligt de Prinsenhof. Van circa 1440 – 1215 stond hier al de woning van de bisschop van Utrecht. Het gebouw was van origine (anno 1436) eigendom van de Broeders des Gemenen Levens. De kapel en het internaat van de Broeders des Gemenen Levens, de Sint Maartensschool, het stadhuis en de plaats waar het voormalige Roode Weeshuis met kapel, gewelf van de zusters Clarissen en het Olde Convent worden hierna bezocht. Het Roode Weeshuis of Burgerweeshuis, in 1599 door Stad en Lande afgestaan aan de stad Groningen, was destijds

een weeshuis voor kinderen van de betere burgerij. De wat minder kapitaalkrachtige wezen werden ondergebracht in het Blauwe en Groene Weeshuis. In 1956 sloot het Roode Weeshuis haar poorten. Vanaf de oprichting tot dat jaar hadden ruim 2000 wezen (zowel jongens als meisjes) in het complex gewoond. In 1991 werd het complex uiteindelijk omgevormd tot 55 seniorenwoningen, na eerst nog dienstgedaan hebbende als een opvanginstelling voor jongeren van 12 tot 18 jaar. De afgebeelde wezen op de poort gelden als het oudste beeldhouwwerk van de stad Groningen.

Als laatste in Groningen brachten wij een bezoek aan de Groninger Academie.

MIDDAG HUMSTERLAND:

's-Middags worden wij met de bus rondgeleid door professor Ben Westerink. Hij vertelt ons uitgebreid over de invloeden van de zee op het Middag Humsterland en wijst tijdens deze schitterende busronddrit die mede voert door het Reitdiepdal op sporen van zee-inslag en toont de vele wierden (terpen) die er nog zijn. Ook bezoeken we twee kerken die gebouwd werden op een wierde.

Kerk Ezinge:

Ten eerste een Romaanse zaalkerk in Ezinge. Deze kerk werd in de dertiende eeuw gebouwd. Ook de vrijstaande toren dateert uit deze periode. Helaas was de kerk gesloten en konden wij niet naar binnen.

Kerk Niehove:

Hierna naar Niehove, de grootste en hoogste wierde van Humsterland. Niehove werd in 2019 overigens als het mooiste dorp van Nederland bestempeld. De huidige kerk van Niehove stamt uit het begin van de dertiende eeuw (ca. 1230) en is de opvolger van de eerste houten kerk van de provincie Groningen. De huidige kerk is een stenen één-beukig en driezijdig gesloten kerkgebouw in het midden van de wierde van het dorp. De luidklok van de kerk behoort tot één van de drie oudste klokken in de provincie. In de noordmuur zijn nog de oorspronkelijke smalle romaanse dertiende eeuwse rondboogvensters te zien. In vroeger tijden was Niehove hoofddorp van het waddeneiland Humsterland. De wierde lag in het kweldergebied dat tot de Waddenzee behoorde en tot ca. 1200 bij vloed geregeld onderliep. Daarna namen de stormvloedende zulke onrustbarende vormen aan dat men is overgegaan tot het leggen van ringdijken om de wierdegebieden. Zo ontstond het waddeneiland Humsterland. Vanaf ca. 1400 zijn ook de omliggende landen ingedijkt, met name door toedoen van de monniken van Aduard. Vervolgens inchecken in ons hotel Best Western in Aduard. Onze uitvalsbasis, overnachtings- en dineradres voor de komende dagen.

DAG 2, ADUARD:

De vroege morgen begint met een wandeling naar het voormalige Cisterciënzer klooster in Aduard. Via een wandelpad, dat de bijna 1000 jaar oude voetsporen van de Aduarder monniken volgt, bereiken wij het Sint Bernardushof van het kloostermuseum in Aduard. Deze Cisterciënzer monniken van het Sint Bernardusklooster, gewijd aan Bernard van Clairveaux, hebben veel betekend voor het watermanagement. Tussen 1200 en 1600 drukten zij een stempel op het landschap rond Aduard. Met onder meer, dijken, kanalen, sluizen en bruggen beteugelden ze het water. Ze zagen niet alleen kans het water te weren, maar wisten het ook voor hun karretje te spannen. Bijvoorbeeld door beheersing van het waterniveau bij droogte. Ook had het transport van goederen in hoofdzaak plaats via het water, omdat de wegen in dit kleigebied het grootste deel van het jaar zompig en onbegaanbaar waren. Een en ander resulteerde in het oudste cultuurlandschap van Europa, gekenmerkt door bochtige wegen en kromme sloten. Een 5344 hectare groot gebied.

Van het voormalige klooster, dat in zijn hoogtijdagen 100 monniken en 200 lekenbroeders telde, staat alleen de ziekenzaal (tegenwoordig een kerk) nog overeind. Deze ziekenzaal is sinds 1597 in gebruik als kerk van de hervormde gemeente. Deze voormalige ziekenzaal is het oudste gebouw met een geneeskundige functie in Nederland. Het klooster van Aduard was een abdij die werd gesticht in 1192. Op 11 september 1580 werd het klooster grotendeels verwoest als vergelding tegen de inlijving van het klooster bij het bisdom Groningen. De meeste gebouwen zijn kort daarna gesloopt.

De rondleiding door de kerk werd gegeven door Jess Ludwig die veel van de zeer interessante geschiedenis rondom het klooster, de ziekenzaal en de kerk wist te vertellen. Het is nauwelijks meer voor te stellen welke indruk destijds de enorme kloosterkerk en de gebouwen van de kloosterhof in het vlakke groene land op de bezoeker hebben gemaakt. Voor het gebouw leiden drie treden naar beneden, naar het niveau waarop het in de middeleeuwen is gebouwd. De rondgang laat opmerkelijke gawe west-, oost- en zuidgevels zien. De noordgevel vertoont bouwsporen, dichtgemetselde doorgangen en een aangebouwde traptoren. Het interieur wijkt af van wat in een kerkgebouw gebruikelijk is. De voorruimte wordt bepaald door een middeleeuwse vloer, die door een hoog hek van het kerkgedeelte wordt gescheiden. In het kerkgedeelte bevinden zich de preekstoel, een herenbank en twee grote banken, allen uitgevoerd in fraai gesneden eikenhout. Opvallend zijn twee grote zerken die zich op een verhoogd gedeelte voor deze herenbanken bevinden. Een in marmer en imitatiemarmer uitgevoerd avondmaalstafel zorgt voor een bijzonder accent. Boven de ingang wordt de gevel afgedekt door een bescheiden orgel.

Tijdens de restauratie van de kerk stuitte men in 1920 op een diepte van 1.20 meter op de eerder genoemde tegelvloer, die naar alle waarschijnlijkheid dateert uit de bouwtijd van de ziekenzaal. Het patroon van de tegels sluit aan bij ontwikkeling binnen de orde: vier cirkels die in diagonale vierkanten zijn geplaatst, daarop aansluitend een Lotharings kruis van lichte tegels. Twee donkere tegelbanen in de lengteas verdelen de vloer in drie stroken, opgevuld met ongeglazuurde plavuizen in een diagonaal en visgraat verband. De tegelvloer weerspiegelt het sacrale karakter van het gebouw. De vier cirkels markeerden oorspronkelijk het midden van het gebouw. In hun symbolische betekenis weerspiegelen ze de overgang, onder het kruis, van het aardse naar het hemelse. Wanneer een monnik stervende was, legde men hem op de grond op een kleed en een mat of een beetje stro waarop as wordt gestrooid in de vorm van een kruis. Als het stervenseinde naderde werden de klokken geluid en kwamen de monniken en lekenbroeders vanaf het land met gebed afscheid nemen van hun medebroeder.

Bij de restauratie heeft architect H. van Heeswijk het gehele gebouw zoveel als mogelijk teruggebracht tot de vorm die bij de bouw bedoeld was, die van een middeleeuwse ziekenzaal. Het bijzondere metselwerk is ofwel origineel ofwel strikt naar het aanwezige lokale voorbeeld uitgevoerd. De nieuwbakken stenen zijn maar met moeite van de oude te onderscheiden. Dat de voorgevel nieuw is, valt de bezoeker nauwelijks op. Het plafond met zijn art-nouveau beschildering is dan wel nieuw bedacht, maar fraai is het zeker en goed passend in de sobere Cisterciënzer sfeer.

WARFFUM:

Vervolgens met de bus naar Warffum. Als eerste een bezoek aan het openluchtmuseum "Het Hoogeland". In dit openluchtmuseum komt het verleden tot leven en kan men ontdekken hoe ruim honderd jaar geleden er op het platteland van Noord-Groningen werd gewoond en gewerkt. Door rond te kijken in de twintig "oude" woonkamers, slaapkamers en werkplaatsen, die met veel detail zijn ingericht, lijkt het alsof de oorspronkelijke bewoners even weg zijn.

Hierna een bezoek aan het atelier van Trudy Beekman in Warffum. Te zien waren hier prachtige gedetailleerde tekeningen, leporello's (gedrukte harmonicaboeken), manuscripten, eigen uitgaven, ansichtkaarten, schetsmaterialen en schetsboekjes. Ook liet Trudy ons haar prachtig aangelegde cottagetuin (tuin met informele vormen, waarvan de beplanting bestaat uit een mix van vaste planten, siergrassen, rozen en fruitbomen of struiken) zien.

UITHUIZEN, BORG MENKEMA:

Met de bus verder naar Uithuizen, naar de "Menkemaborg", een burcht gebouwd in de 14^e of begin 15^e eeuw en gebouwd als verdedigingsstoren en vluchtplaats, toen gebouwen van

steen nog een uitzondering waren. Waarschijnlijk werd het huis verwoest in 1400 en in 1614 weer opgebouwd. Vanaf die tijd deed het dienst als buitenhuis voor adellijke Groningse families, waarvan de familie Albeda de belangrijkste is. Sinds 1927 is de borg een museum en bijzonder vanwege de sfeer van een volledig ingericht en bewoond huis waarvan de bewoners even zijn weggeroepen. Het huidige gebouw stamt uit ca. 1700. De inrichting en aankleding dateren vooral uit de 17e en 18e eeuw. Veel koninklijk geel en keukengroen zijn in de vertrekken te vinden, waarvan één vertrek, met een bed en kamer geheel uitgevoerd in goudgeel zijdedamast uit China, diende als ontvangst- en slaapvertrek van heel belangrijke gasten, zoals Koning Willem III. Hetzelfde geel komt terug in combinatie met grasgroen in de plavuizen van de gezellige keuken en de kelder.

Bij het doorzoeken van het huisarchief is een tuinplan uit het begin van de 18^e eeuw terug gevonden. Dit plan is de leidraad geweest voor de reconstructie van de bij de borg behorende siertuinen, die een ware luthof zijn. Naast een oogstrelende rozentunnel annex perenberceau (een pad waarbij aan beide zijden fruitbomen staan, die aan de bovenzijde met elkaar zijn verbonden, waardoor een soort tunnel ontstaat) is er ook een spannend doolhof, die overigens niet in het originele tuinplan voorkwam. Tuinen leverden, naast de sier, echter ook het voedsel voor de bewoners. Groenten, fruit en kruiden kwamen uit de eigen nutstuin en werden ingemaakt als wintervoorraad. Een windsingel van onder andere beuken, rond de buitengracht, scheidde de tuinen van de landerijen.

Ook is nog een bijgebouw aanwezig, het Schathuis. Vroeger was dit een grote boerderij waar levende have gestald werd. Hier werd ook bier gebrouwen, gekookt, gekarnd, gewassen en geslacht. De koetsen en paarden stonden er en het diende als opslagplaats voor hooi, stro en graan. Als laatste diende het als slaapplek voor de knechten.

Langs de oprijlaan naar de borg staan dubbele rijen geschoren lindebomen (vergt volgens het onderhoudspersoneel jaarlijks minimaal drie weken snoeiwerk met behulp van een hoogwerker) en op het weiland links staat een duivenslag. Het recht om duiven te houden was vroeger vooral voorbehouden aan adellijke families.

DAG 3, SCHIERMONNIKOOG:

Vandaag een bezoek aan het eiland Schiermonnikoog. Na de oversteek met de veerpont staan er fietsen klaar, waarna eilander Thijs de Boer, tevens strandjutter op het eiland, ons meeneemt op een fietsexcursie op het eiland. Hierbij zullen wij proeven van de gevarieerde landschappen op het eiland, vol bijzondere planten en dieren, van de aanwezige cultuur, de natuur en veel boeiende achtergrondverhalen horen over het heden en verleden van Schiermonnikoog en haar inwoners. Schiermonnikoog is het kleinst bewoonde Friese

HISTORIZON

een terugblik naar het heden

Waddeneiland, met ca. 950 inwoners en is 20 kilometer lang en 4 kilometer breed. De kleuren van de vlag zijn tweemaal het rood-wit-blauw zoals de Nederlandse driekleur, met daartussen een groene strook, verwijzend naar de natuur van Schiermonnikoog. Een aantal eilanders spreekt nog de oorspronkelijke eilandertaal, vereeuwigd in het Eilander Wezenbúek (woordenboek) én in het eilander volkslied.

In de middeleeuwen was Schiermonnikoog een uithof van het Cisterciënzerklooster Claercamp uit Rinsumageest bij Dokkum. De monniken van het klooster, die land indijkten, droegen grijze pijen. Zo ontstond de naam: schier betekent namelijk grijs, en oog van oorsprong eiland. Ter herinnering aan de toen vertrokken monniken, die overigens binnenkort weer terugkeren, is in 1961 in het dorp een standbeeld geplaatst, "de Schiere Monnik". De naam Schiermonnikoog wordt voor het eerst genoemd in 1440. In 1550 werd Friesland protestants, waardoor het klooster alle bezittingen verloor en Schiermonnikoog onderdeel werd van het gewest Friesland. Vervolgens verkocht het gewest Friesland het eiland vanwege geldgebrek, waardoor Schiermonnikoog tussen 1638 en 1945 particulier eigendom werd. De familie Stachhouwer bezat het eiland van 1640 tot 1859 en van 1859 tot 1893 was het eiland in het bezit van de Hagenaar John Eric Banck. Deze liet een nieuwe waddendijk aanleggen en liet de duinen beplanten met helmgras om zandverstuivingen tegen te gaan. De Duitse graaf Berthold Hartwig Arthur Graf von Bernstorff kocht het eiland in 1893 voor 200.000 gulden. Hij liet naaldbossen aanleggen voor de houtproductie. Toen hij in 1939 overleed erfde zijn zoon Bechthold Eugen Graf von Bernstor het eiland.

Schiermonnikoog werd op 16 mei 1940 door de Duitsers bezet. Toen in april 1945 de provincie Groningen werd bevrijd door de Canadezen, vluchtte een groep van ongeveer 120 SD en SS'ers naar het eiland, waar nog steeds een Duits garnizoen aanwezig was. Op 11 juni werden de laatste 600 man Duitse troepen op Schiermonnikoog door de Canadezen afgevoerd, waarna het eiland op 27 december 1945 werd opgeëist door de Nederlandse staat. Graaf Bechthold Eugen von Bernstorff kon het overigens goed vinden met de eilanders, maar kon desondanks niet voorkomen dat het van hem werd afgenomen. Na de Tweede Wereldoorlog eiste de Nederlandse regering alle bezittingen op van de Duitsers, NSB'ers en landverraders, dus ook Schiermonnikoog. Vanaf 1951 probeerde de graaf Schiermonnikoog terug te krijgen en toen dat uiteindelijk mislukte eiste hij een schadevergoeding van de Duitse staat. Bijna veertig jaar later na de confiscatie kreeg hij in 1983 een vergoeding van 80.000 Duitse marken.

In het dorp Schiermonnikoog staan vele prachtig gerestaureerde eilanderhuizen. Het oudste is huisje Marten uit 1721, aan de Middenstreek. Ter herinnering aan de walvisvaart in de periode na de Tweede Wereldoorlog staan midden in het dorp twee kaken van een blauwe vinvis, meegenomen door Klaas Visser, eilander en kapitein van de Willem Barentz.

Postbus 3
3900 AA Veenendaal
Tel.: 088 6360200

info@historizon.nl

KvK nr. 244066620000
BTW nr. NL8174.22.316B01
IBAN NL80 ABNA 0524 6501 01

www.historizon.nl

DAG 4

KERK HUIZINGE:

Vroeg in de ochtend worden wij in Huizinge opgewacht door onze gids Reint Wobbles, die ons vandaag meeneemt langs een aantal kerken die in het bezit zijn van de “Stichting Oude Groninger Kerken”. Reint is een groot kenner op dit gebied en bevlogen verteller en nog steeds actief bij deze stichting. Hij heeft voor zijn werk voor onder andere deze stichting in 2012 de Zilveren Anjer uitgereikt gekregen.

De eerste kerk die wij bezoeken is de Janskerk (ook de Johannes de Doperkerk) in Huizinge. Deze romano-gotische kerk dateert uit de 13e eeuw (anno 1250). De toren dateert uit de 14e eeuw. Met name de rondgesloten apsis (een halfronde, of veelhoekige, nisvormige ruimte aan een kerk) maakt de kerk tot één van de fraaiste voorbeelden van de romano-gotiek in de provincie Groningen. De kerk is een rijksmonument. In de 15e eeuw zijn de ramen in de zuidelijke kerkmuur vervangen door gotische spitsboogvensters. Binnenin zijn diverse schilderijen uit de 15e eeuw bewaard gebleven, zoals “het laatste oordeel” en Christus, die oordeelt of de zielen die gewogen zijn door de aartsengel Michaël, naar de hemel gaan, rechts van hem, of naar de hel, links van hem. Bij de hemel worden Maria en Petrus met sleutel afgebeeld. De hel wordt weergegeven in de vorm van een muil van een monster. Een andere afbeelding betreft de maagd Maria, symbolisch weergegeven door de figuur van een eenhoorn. De preekstoel dateert uit 1808 en is voorzien van prachtig snijwerk met afbeeldingen van de vier deugden: geloof, hoop, liefde en waakzaamheid. Het orgel werd ca. 1825 gebouwd door de orgelbouwers Luitjen Jacob van Dam en Jacob van Dam uit Leeuwarden. In het schip, tegen de noordmuur, hangt een serie schilderijen van Michael Reynolds over het leven van Maria, “De Vreugdevolle Mysteries”.

KERK MIDDELSTUM:

Vervolgens de Hippolytuskkerk van Middelstum. Weinig kerken op het Groninger platteland zijn zo homogeen in stijl als de uit de 15^e eeuw daterende laaggotische kerk van Middelstum. Onno Ewesma zou, na een veilige terugkeer uit het Heilige Land in 1445, opdracht hebben gegeven tot de bouw. In 1487 werd de kerk van een toren voorzien, waarin weer later een carillon werd geplaatst. In 1523 vergrootte Onno's zoon Wigbold de kerk tot een kruiskerk. De sacristie (een ruimte waarin men in een rooms-katholieke kerk alles bewaart dat nodig is om een kerkdienst te houden) werd waarschijnlijk in de 16^e eeuw toegevoegd. In het interieur vinden we vierdelige kruisribgewelven terug, die sinds de reformatie witgepleisterd zijn.

KERK ZEERIJP:

Waarschijnlijk stond in de 12^e eeuw al een turfstenen kerkje of kapel op de plaats van de huidige 14^e eeuwse kruiskerk in Zeerijp (Jacobuskerk). Het is een imposant gebouw met karakteristieke kenmerken van de overgang van romaanse bouwstijl naar gotiek. Hoge gewelven, spitsbogige vensters, maar ook ronde ramen, siermetselwerk en rondstaven rondom de vensters. Uniek is het interieur, alle wanden zijn van baksteenimitatie voorzien, een dieprode kleur met witte voegen. Ook de spitsbogige gewelfvelden zijn voorzien van deze baksteenimitatie, zij het in andere tinten en patronen. Orgel, preekstoel, piscina's (een ondiep bekken naast het altaar van een kerk dat wordt gebruikt voor het afvoeren van onder andere de resten van de gewijde hosties. Hier komt overigens de uitdrukking vandaan "Gods water over Gods akker laten lopen".) en rouwborden maken het bijzondere interieur compleet. De vrijstaande toren werd begin van de 16e eeuw bijgebouwd. Het orgel, gebouwd door Theodorus Faber, dateert van 1651 en is één van de belangwekkendste instrumenten van de provincie Groningen. Het orgel werd in 1978 – 1979 volledig gereconstrueerd door de orgelbouwers Blank te Herwijnen en B. Edskes uit Zwitserland en is weer in oorspronkelijke staat teruggebracht.

KERK LEERMENS:

Het volgende bezoek is aan de Sint Donatuskerk te Leermens. Deze kerk, gebouwd rond 1050, is een zaalkerk op één van de hoogste radiale wierden (bij radiale wierden stonden de boerderijen vaak in een kring rond het hoogste punt met de achterzijde naar buiten. Rondom de wierde liep vaak een ossengang en op de top van de wierde bevond zich vaak de verzamelplaats voor het vee. Vanaf ongeveer anno 700 werd op deze plek een kerk gebouwd) van de provincie en is waarschijnlijk één van de oudste kerken in Noord-Nederland. Tussen 1170 en 1200 werden er aan de kerk diverse aanbouwen (waarschijnlijk aparte kapelruimten) toegevoegd. Later kregen deze aanbouwen topgevels en werden het echte dwarspanden. In de 12e eeuw kreeg de kerk daarnaast een inspringend koor met halfronde apsis. De bouw van het laat-romaanse koor, halverwege de 13^e eeuw, was de laatste verandering.

Het koor heeft een meloenvormig koepelgewelf, met een geschilderd baksteenpatroon (imitatie), waarschijnlijk van voor 1250. De acht ribben van het gewelf komen samen in een sluitring in de vorm van een rozet, waarin het Lam Gods is afgebeeld en wordt onder andere omringd met de symbolen van de vier evangelisten. Veel schilderijen stammen uit de 15^e eeuw: op de noordwand van het koor zien we restanten van Sint Nicolaas, op de zuidwand zijn Sint Sebastiaan, de tronende Maria met kind en Sint Ursula met schuilende maagden onder haar mantel afgebeeld. De 17^e eeuwse preekstoel is het enige overgebleven oude meubelstuk. De rest ging verloren bij een brand in 1957.

Uiteraard werd rondom de kerk al eeuwen begraven, maar nu treffen we overwegend grafstenen en grafzerken uit de 19^e eeuw aan met een “bonte” verzameling aan poëzie. Poëzie waarop allerlei criteria zouden kunnen worden losgelaten, maar die we moeten benaderen voor wat ze is, uiting van mensen in hun verdriet om het verlies van een dierbare. Zich neerleggen bij het feit van de dood, maar die dood ook weer plaatsen in een gelovig verband. Daarvan zijn veel voorbeelden zichtbaar op de stenen en zerken. In feite wordt in elk grafdicht zichtbaar, dat het menselijk leven eindig en vergankelijk is. Soms indirect soms heel direct, verwoord in beeld, zoals dat van een brandende kaars op een open veld: “spoedig zal de wind de vlam uitblazen”. In een enkel grafdicht wordt de vergankelijkheid wel heel kil verwoord, zoals wanneer er gesproken wordt van “het lichaam dat prooi der wormen wordt”.

KERK OOSTERWIJTWERD:

Op de wierde van het dorpje Oosterwiltwerd ligt de Mariakerk. Daterend uit 1237 behoort ook deze kerk tot één van de oudste bakstenen kerkjes van de provincie Groningen. Dit is te zien aan de kloostermoppen (grote rode handgevormde bakstenen), de ronde romaanse vensters en de aanwezigheid van een “noormannenpoortje” (voormalig vrouwenportaal in de noordmuur van een kerk. Vanwege de ophoging van de grondslag van het kerkhof door de eeuwen heen, verdween het portaal steeds verder in de grond, zodat men er tenslotte niet meer rechtop doorkon. Het verhaal, dat men op bevel van de Noormannen gebukt via dit portaal de kerk moesten verlaten, mist elke grond.). Na een Mariaverschijning of vanwege een aanwezig Mariabeeld waaraan wonderen werden toegeschreven is de kerk lange tijd, tot ca. 1640, bedevaartsoord geweest. Het kerkgebouw is in 1997 buiten gebruik gesteld.

In de kerk van Oosterwiltwerd kan elke laatste vrijdag van de maand het labyrint worden gelopen. Het labyrint is een oeroud, over de hele wereld verspreid symbool. Een patroon van lijnen die samen een weg naar het midden vormen. Ze komen ook voor als rotstekeningen van 5000 jaar geleden, gekerfd in het landschap in Peru, met stenen gelegd in Scandinavië, aangeplant in Engeland, of afgebeeld op Syrisch aardewerk, en in de plavuizen van middeleeuwse kerken. Het labyrint is symbool voor de pelgrimsreis van de ziel, of voor de levensweg van ieder mens. Vaak worden de woorden labyrint en doolhof door elkaar gebruikt, maar ze zijn verschillend. In een doolhof zijn meerdere wegen, sommige doodlopend, en je kunt erin verdwalen. Het labyrint daarentegen kent maar één weg, naar binnen en weer naar buiten. Net als de levensweg gaat de weg van het labyrint nooit in één rechte lijn. Het labyrint is geprint op een stuk zeildoek ter grootte van het koor van de kerk. Buiten, achter de kerk, bevindt zich een stenen kopie van dit labyrint.

APPINGEDAM, BORG EKENSTEIN:

Voordat aan de terugreis naar Amersfoort wordt begonnen, genieten we van een afscheidslunch in de Borg Ekenstein. Gebouwd in 1648 en in 1870 in neogotische stijl verbouwd. In de gevels staan wapenschilden van onder andere de adellijke families Lewe, Coenders en Alberda. De gebrandschilderde ramen in de voormalige ridderzaal komen uit verschillende Groningse kerken. In de fraaie jachtkamer ontvingen de vroegere bewoners hun gasten. De borg is thans in gebruik als hotel-café-restaurant. De tuin is een ontwerp uit 1827 van de bekende tuinarchitect L.P. Roodbaart.

Marlène en Theo van der Velde,
26 september 2020